

Урош Н. Станковић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
U.Stankovic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-9511-0453

Гордана М. Дракић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
G.Drakic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-3548-3025

СКИЦА ЗА ИСТОРИЈУ СУДА ШАБАЧКОГ ОКРУГА 1839–1865: ПРОСТОРНИ КАПАЦИТЕТИ И СУДИЈСКИ ПЕРСОНАЛ*

Сажетак: У раду је приказани подаци о просторним капацитетима и судијама Суда Шабачког округа од 1839, када је извршена реорганизација судства према одредбама Турског устава, до 1865, тј. доношења Устројства окружних судова, којим је уставноуведана нова организација правосудја у Кнежевини Србији. У уводу је дао крајак осврт на историју судства у Шабачком округу током Првог српског устанка и за време прве владавине кнеза Милоша Обреновића. Затим следе излагања о простору одређеном за смештај Суда и његовим зајворима. На њих се настављају одломци о судијама шабачког суда, у којима се говори о критеријумима за избор на судијску функцију, личним својствима судија и њиховом понашању у служби.

Кључне речи: Окружни суд у Шајцу; судство у Кнежевини Србији; Шабач; Конак Јеврема Обреновића.

* Рад је настао као резултат истраживања на научноистраживачком пројекту „Правна традиција и нови правни изазови”, који се финансира из средстава Правног факултета у Новом Саду.

1. СУДСТВО У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ 1804–1839.

1.1. Шабачки магистрат 1804–1813.

Историја нововековног судства на подручју Шапца и његове околине почиње у Првом српском устанку. Није познато када је тачно установљен шабачки суд. С. Богојевић, у својој исцрпној студији о правосуђу у Подрињу у XIX веку, исправно оцењује да на упутства Правитељштујућег совјета за суђење у нахијама из 1805 тек као на траг о постојању шабачког суда и да синтагма „сваки суд” из уговора о купопродаји плаца у Шапцу од 30. X 1805. између Павла Радомировића и Пантелије Витомировића није нужно доказ да је у том тренутку Шабачки магистрат постојао. Као година оснивања Шабачког магистрата помиње се и 1806. Њу као такву наводи каснији шабачки судија С. Обрадовић, уз додатке да је шабачки суд имао седиште у градској тврђави и да му је челу био Илија Марковић. Шабачки магистрат засигурно је деловао 1807, када се помињу његове прве судије: Андрија Витомировић, Остоја Спуж, Станко Н. и Теодор Н.²

До слома устанка састав Шабачког магистрата више пута се мењао. Као судије се након 1807. спомињу извесни абација Пера, Иван Иванић (или Иванковић), Алекса Достанић, Лука Пантелић, Петар Стефановић, Јован Петровић, Станко Јуришић, Иван Бирманчевић и Милован Павловић. Магистрат је имао и административно особље: секретара Димитрија Константиновића (или Костића) и писаре Лазара Теодоровића и Јована Манојловића.³

Шабачки магистрат је, поред ваљевског, барем колико је за сада познато, једини суд из времена Првог устанка чије устројство је сачувано. То „Урежденије” издато је 12. I 1811, одмах након реорганизације власти у устаничкој Србији. Од укупно 17 чланова *Урежденија* вреди издвојити оне који се односе на организацију рада у суду, његову стварну надлежност и судски поступак. Чланом 2 *Урежденија* прописано је да магистрат треба да има редовно радно време. Према члану 14 *Урежденија*, суд неће доносити пресуде после ручка. Истим чланом судском особљу забрањује се уношење и конзумација пића у суду.⁴

² Стојан Обрадовић, *Живот и радња заслужних Срба из Окружја шабачког и подрињског у Књажевству Србији у устанцима противу насиља турског од 1804. и 1815. године*, Београд 1873, 27; Владимир Стојанчевић, „Шабац и Шабачка нахија од избијања Првог устанка до краја кнез Милошеве владе”, *Шабац у прошлости* II, Шабац 1980, 56; Станко Богојевић, „Правосуђе у Подрињу у XIX веку”, *Право, правда и правосуђе Подриња*, Шабац 2000, 55.

³ *Прошколо и рејсислар Шабачког мајстисара од 1808. до 1812. године* (приредио Радомир Ј. Поповић), Београд 2010, 14.

⁴ Владимир Стојанчевић, „‘Урежденије’ суда за Шабац и Шабачку нахију, од 12. јануара 1811. године”, *Зборник Историјског музеја Србије* 11–12 (1975), 62, 64.

Једини пропис о стварној надлежности Шабачког магистрата налази се у члану 8 *Урежденија*, у којем се каже да овај суд неће судити за тешка кривична дела, него ће она потпадати под надлежност Великог вилајетског суда (чл. 8).⁵ Урежденијем (чл. 2) је предвиђено да се тужба подноси и судски поступак води у просторијама суда, уз опаску да је раније вођен и ван њега. Уколико неки од старешина штити осумњиченог за кривично дело и тако спречава покретање кривичног поступка, магистрат ће о томе обавестити Велики вилајетски суд (чл. 6 *Урежденија*). Судски поступак треба да се одвија у присуству искључиво тужиоца, туженог и сведока (чл. 5 *Урежденија*). Судијама се налаже непристрасност у пресуђивању, уз забрану узимања мита, јер „мит и правосудије не слажу се добро” (чл. 7 *Урежденија*).⁶ Пресуде се морају доносити колегијално; судијама није дозвољено да пресуђују као појединци, што је била пракса пре издавања *Урежденија*, нити да у време доношења пресуде излазе из канцеларије ради договарања с трећим лицима (свакако о садржини „пресуђенија”, чл. 2 и 4 *Урежденија*). Странкама се уручије по један примерак пресуде (чл. 9 *Урежденија*). Магистрат у првом и последњем степену суди парнице вредности до 100 гроша. У споровима веће вредности могуће је уложити жалбу Великом суду, али се правни лек подноси Шабачком магистрату, који незадовољну странку упућује вишој судској инстанци (чл. 10 *Урежденија*).⁷

Судска пракса Шабачког магистрата добро је позната захваљујући његовом протоколу, једином извору те врсте из времена државе Првог устанка. Протокол садржи записе за период 1. IV 1808 – 17. XII 1812. Детаљну анализу праксе суда, и у грађанкоправној и у кривичноправној материји, извршио је С. Богојевић⁸. Стога се, а и зато што рад Шабачког магистрата из времена устаничке Србије представља само увод у тему овог чланка, на тој пракси нећемо задржавати. Но ово је згодно место да се укаже на то да Карађорђево деловодни протокол показује да је о стварној надлежности Шабачког магистрата немогуће говорити без ограда, јер је судску власт на територији Шабачке нахије обављао и сам вожд. Он је, наиме, 18. III 1813. наложио Шабачком магистрату да његов судија Станко Јуришић врати коња којег је узео извесном Петру Назлобрзу и дао неком другом, неименованом лицу. Оскудност записа лишава читаоца могућности да сазна да ли је у овом случају вожд

⁵ *Урежденије* не прецизира о којим се конкретно кривичним делима ради. Суђење за војна кривична дела је, према Упутству за рад старешини Шабачке нахије Луки Лазаревићу од 11. I 1812, поверено том војводи и њему потчињеним капетанима. Вид. Велибор Берко Савић, *Карађорђе – документи II: 1810–1812*, Горњи Милановац 1988, 1106.

⁶ У функцији обезбеђења независности судија је и тачка 2 Упутства Луки Лазаревићу, којом му се налаже немешање у рад суда. В. Б. Савић, 1104.

⁷ В. Стојанчевић (1975), 62–63.

⁸ Вид. С. Богојевић, 61–74.

реаговао као другостепена инстанца на неку Јуришићеву пресуду или је пак „магистратлија” у туђу имовину дирнуо простим актом самовоље, па се оштећени обратио директно Карађорђу. Вожд је 21. IV 1813. наложио Совјету да пошаље једног изасланика који би од староседелаца Црне Баре наплатио штету коју су нанели досељеницима у то село из Босне паљењем њихових башта.⁹

Основано се може претпоставити да је Карађорђе иницирао и обављање процесних радњи пред Шабачким магистратом. Подлога за ту претпоставку је лапидарни запис под бр. 1526 његовог деловодног протокола, из којег се може видети да је Шабачком магистрату препоручено да „призову дужнике”. Штавише, вођа устанка утицао је и на то да се поједини друштвени сукоби уместо на суду решавају вансудским путем. Тешко да би се другачије могла схватити његова порука војводи Луки Лазаревићу од 17. III 1813. да од „Ивана”, дужника крагујевачког капетана Милисава, наплати повериочево потраживање.¹⁰

1.2. Нахијски/окружни суд у Шапцу 1823–1839.

Непосредно након окончања Другог српског устанка, судску власт у кривичним стварима у Шабачкој нахији вршили су кнез Милош и турски муселими. До васпостављања шабачког магистрата, у Шабачкој нахији судио је и њен старешина, Јеврем Обреновић. У грађи Народне канцеларије у Државном архиву Србије чува се његова пресуда у парници између Марије и њеног бившег мужа Јованчета поводом права својине на кући Маријиног оца. Управо је растерећење господара Јеврема, према указу о оснивању шабачког суда од 1. VII 1823, било један од разлога за настанак те установе (као други су наведени „бољи поредак” и убрзавање суђења).¹¹

Месна надлежност суда простирала се, према указу о његовом оснивању, на Шабац и Шабачку нахију. Требало је да га чине један кнез из Шабачке нахије и један „чаршилија”, који би се одликовали чашћу, поштењем, некористољубивошћу и непристрасношћу. За смештај суда у виду „пристојне собе” узете у закуп¹² требало је да се побрине господар Јеврем, који је требало и

⁹ *Дѣловодный протоколъ одъ 1812. Маія 21 до 1813. Августѣа 5 Кара-Ђорђа Петровића, вѣровноі вождѣа и іосіодара народа србскоі (Карађорђево деловодни протокол)*, Београд 1848, 114 (бр. 1215), 141–142 (бр. 1347).

¹⁰ *Карађорђево деловодни протокол*, 113 (бр. 1208), 177 (бр. 1526).

¹¹ Вукашин Ј. Петровић, Никола Ј. Петровић, *Грађа за историју Краљевине Србије: време владавине кнеза Милоша Обреновића II*, Београд 1884, 383; С. Богојевић, 105, 107.

¹² Као својеврстан куриозитет у вези с локацијом шабачког суда, може се навести да је он, иако првобитно смештен у близини конака господара Јеврема, морао да бусде премештен, јер је господарева кћи Анка преемотивно реаговала на јауке осуђених над којима су

да судијама да упутства о раду и одабере писара. И у овом указу судијама се налаже да се уздрже од пресуђивања ван просторија суда.¹³

Први председник магистрата био је Симо Мијаиловић Сломо, правној историографији познат као један од чланова кодификаторских комисија кнеза Милоша, а крајем 1823. је за „бесплатног практиканта”, према тврдњи М. Ђ. Милићевића, постављен Стеван Магазиновић.¹⁴

Кнез Милош овластио је писмом од 23. IX 1824. свога брата Јеврема да сам поставља судије у шабачком суду, руководећи се при томе њиховом способношћу за обављање судијске функције. Томе је претходило кнежево погрешно разумевање садржине неких Јевремових писама, из којих је извео закључак о лошем раду шабачког суда, и Милошев налог брату од 15. IX 1824. да смени чанове магистрата и пошаље му двојицу нових судија ради постављења.¹⁵

Измене у саставу судијског пероснала до 1839. детаљно су побројане код С. Богојевића. Њима се може придодати још једна – 1838, за време док је судија Стојадин Миливојевић по кнежевом налогу надзирао изградњу насипа на Дрини и оправку зграде карантина у Рачи, на дужности га је мењао Милош Тајсић, члан Великог суда. Ваљало би указати и на занимљиву цртицу о значају административног особља за рад шабачког суда. Тако је, рецимо, он 22. XI 1832 (док му је председник био Тома Вучић Перишић¹⁶) писао кнезу Милошу да се судије не могу упуштати у решавање предмета без писара Гаврила Бошњаковића.¹⁷

Кнез Милош је током своје прве владаине од савременика често оптуживан за узурпацију судске власти. Извори потврђују да те оптужбе нису биле неосноване. Владалац је самовољно присвајао надлежност за суђење у конкретним случајевима и мешао се у ток поступака пред судовима – од

извршаване телесне казне. Вид. Бартоломео Куниберт, *Српски усџанак и њрва владавина Милоша Обреновића II*, Београд 1988, 110.

¹³ В. Петровић, Н. Петровић, 383–384.

¹⁴ Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српској народа нобијеја доба*, Београд 1979, 313; С. Богојевић, 115. Магазиновић је био писар у суду пре 6. III 1832, када је кнез Милош писао Анђелији, супрузи тада покојног кнеза Павла Радомировића, да га је поставио на ту дужност. Вид. Државни архив Србије (ДАС), Књајеска канцеларија (КК), XXXVII/217, кнез Милош Анђелији Радомировић, Крагујевац, 6. III 1832.

¹⁵ Василије Крстић, Никола Петровић, *Пројкокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, Београд 1973, 59, 70.

¹⁶ На том месту налазио се између 4. V 1832. и 6. I 1833. Вид. Радомир Ј. Поповић, *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003.

¹⁷ ДАС, КК, XXXVII/494, шабачки суд кнезу Милошу, Шабац, 22. XI 1832; КК XXXVII/1807, Совјет кнезу Милошу, No 2368, Крагујевац, 18. VII 1836; С. Богојевић, 149–151. Бошњаковић је дванаест година касније, као пензионисани секретар Суда Подринског округа, у Лозници приређивао свечани дочек катанам Стојана Јовановића, против којих је влада послала управо Вучића. Вид. Лука Лазаревић, „Катанска буна. Катане у Лозници”, *Воља* 6/1927, 415.

покретања до доношења пресуде. Шабачки суд по томе није био изузетак, па се тако у грађи срећу бројни примери Милошевог уплитања у његов рад. Међутим, поглед на грађу Кнежевске канцеларије која се односи на Шабачку нахију открива да је кнез Милош између 10. и 21. X 1832. пресудио прилично велики број парница у којима су странке биле из те нахије, при чему је, само у понеким случајевима, шабачки суд по кнежевом налогу спороводио истрагу у предмету.¹⁸ Да ли постоји веза између кнежевог пресуђивања и захвалности шабачке општине Милошу, изражене у писму од 22. X 1832, што је отклонио неке „грешке и непоретке”, остаје да се истражи.¹⁹

Ових неколико редова о шабачком нахијском суду могу се закључити кратким податком о стању те установе пред крај Милошеве прве владавине. Док је, ступивши на положај председника шабачког суда, Вучић 22. V 1832. писао кнезу да је ред у суду далеко од пожељног, скоро шест година касније, 26. I 1838. Милош констатује да та установа сада ради добро, што је владалац приписивао у заслугу председнику магистрата Ђорђу Протићу, који се у том тренутку тек два месеца налазио на тој функцији. Што слика суда у ово доба ипак није била идилична, заслужан је судија Стојадин Миливојевић, на чији рачун су често изрицане оптужбе због грубог опхођења према странкама.²⁰

2. СУД ШАБАЧКОГ ОКРУГА 1839–1865: СТАМБЕНО ПИТАЊЕ И СУДИЈСКИ КАДАР

2.1. Реоснивање Суда

Борба противника кнеза Милоша за ограничавање његовог апсолутизма уродила је плодом 1838, када је донет тзв. Турски устав. Овим, другим по реду највишим правном актом Кнежевине Србије, власт кнеза ограничена је у корист Државног савета, тела са значајним надлежностима у сфери законодавне и извршне власти. Међутим, за тему овог рада нису релевантне уставне одредбе о компетенцијама највиших органа власти, него о судству. По члану 30 и 33 Устава, у сваком од 17 округа Кнежевине биће образовани

¹⁸ Вид. нпр. ДАС, КК, 303, 305, 322, 337, 356.

¹⁹ ДАС, КК, XXXVII/472, Шабачка општина кнезу Милошу, Шабац, 22. X 1832. У одговору на то писмо од 24. X 1832, сачуваном у истом предмету, кнез је поручио општини да ће код њега увек „налазити правосудија”, што представља јаку индицију да се ова преписка тиче управо Милошевог скорашњег судовања у Шабачкој нахији.

²⁰ ДАС, КК, 1018, кнез Милош Ђорђу Протићу, ВNo 261, Београд, 26. I 1838; ДАС, Државни савет (ДС), 378/1839, Државни савет Намесништву, No 913, Београд, 6. VII 1839; С. Богојевић, 151–152.

првостепени судови, који ће се састојати од преседника, тројице судија и ”довољног” броја писара.²¹ То је практично значило да ће већ постојећи судови по окрузима бити наново формирани.

Поновном формирању судова претходило је постављање њиховог персонала. За председника Суда Шабачког округа Савет је 23. II 1839. предложио Стевана Магазиновића. Кнез се сагласио са предложеним кандидатом, који је постављен на дужност указом од 25. II 1839. Савет је, по кнежевом налогу, изабрао и остале судије, о чему је владалац обавештен писмом Савета од 7. III 1839. Избор је пао на старог војводу Луку Лазаревића, његовог синовца Марка Лазаревића и Ђуку Марковића, сина некадашњег обор-кнеза Илије.²²

За канцеларијски персонал Суда Шабачког округа предложени су Сава Поповић (за секретара)²³ и Маринко Радовановић (за писара). Из неког за сада непознатог разлога, на другом списку предложених кандидата Радовановић је прецртан, а уместо њега дописан Миша Миленковић. Врло брзо затим, Министарство правде је за привремене практиканте у шабачком суду поставило Стевана Штитарца²⁴ и Ђоку Бојанића. Министарство је објаснило да је за привремене практиканте поставило оне за које је оцењено да су слабих способности, мада су обојица постављених у шабачком суду описани као „добри”. Намесништво је 4. VII 1839. потврдило постављење Штитарца и Бојанића.²⁵

²¹ *Сборникъ законѣ и уредбѣ и уредбены’ указа изданы’ у Княжесѣву србскомъ* (ЗЗУ) I, 8.

²² ДАС, ДС, 8/1839, Државни савет кнезу Милошу, No 22, Београд, 23. II 1839; Попис кандидата за председнике окружних судова; ДС 118/1839, Савет кнезу, No 66, Крагујевац, 7. III 1839; *Србске новине* (СН), бр. 10, 11. III 1839, 73; Љубодраг А. Поповић, *Шемајтизам Кнежевине Србије 1839–1851*, Београд 1999, 187.

²³ Реч је о оцу чувеног песника Милорада Поповића Шапчанина, којег је као искушеника Гргетега љубав одвратила од монашког живота. У Шапцу се обрео 1827, и прво радио као учитељ, да би потом постао секретар у шабачком исправништву. За правну историографију од највећег значаја о овој личности је податак да је служио као писар Јована Хацића и Василија Лазаревића приликом њиховог рада на српским законима. Вид. Алекса С. Јовановић, „Рад на ’торжественим законима’”, *Архив за љавне и друшћвене науке*, књ. XI, бр. 2 (1911), 93; Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живој* III, Београд 1984, 202.

²⁴ Ради се о сину кнеза Марка Штитарца, човека кнеза Милоша за прљаве послове. Подринско-савски војни командант Лазар Теодоровић молио је кнеза Милоша 30. IX 1836. да се млађи Штитарац постави за писара шабачког исправништва. Вид. ДАС, КК, XXXVII/1503, Лазар Теодоровић кнезу Милошу, Шабац, 30. IX 1836.

²⁵ ДАС, ДС, 115/1839, Министарство правде Савету, АNo 531, Крагујевац, 12. IV 1839; Списак практиканата при окружним судовима; ДС, 118/1839, спискови предложених кандидата за канцеларијско особље окружних судова и Апелационог суда; ДС 308/1839, Указ Намесништва Министарству правде, Београд, 4. VII 1839; СН, бр. 30, 8. VII 1839, 234–235.

2.2. Просторни капацитети

Суд Шабачког округа налазио се у Конаку Јеврема Обреновића, саграђеном 1824, а порушеном 1906.²⁶ Тај простор делио је с Начелством Шабачког округа, што је био извор честих притужби Суда на мањак просторних капацитета. У почетку су и Суд и Начелство били смештени у приземљу („доњем боју”) Конака. Суд је 1. V 1841. Министарству правде упутио молбу да се он премести на спрат („горњи боју”) зграде. Министарство се сагласило с молбом, али не и Савет, који је, извештен од неких саветника да у приземљу Конака има осам соба, оценио да ту има довољно места и за Суд и за Начелство. Кнез Михаило донео је 25. VI 1841. решење према којем ће за смештај Суда и Начелства бити употребљени приземље и половина спрата, док ће његова друга половина служити дочек гостију високог ранга.²⁷

Према расподели простора између Суда и Начелства, Суду су припале три собе у приземљу Конака.²⁸ Суд је и даље сматрао да му је тај простор недовољан, па је пред крај септембра 1843. посредством Министарства правде покушао од Министарства унутрашњих дела да издејствује да се окружни начелник исели из две собе на спрату, које је користио као стан. Вероватно због тога што су се уставобранитељи на почетку своје владавине суочили са неколико мањих завера и буна²⁹, тим пре што је Шабац био упориште обреновићеваца и погранични град, Министарство унутрашњих дела није било вољно да изађе у сусрет Суду, изневши став да начелник не треба да напушта зграду „бар за неко време”.³⁰

Суд ни после овог безуспешног покушаја није одустајао. Наредне, 1844. године, обновио је молбу за проширење просторних капацитета, овај пут за три нове собе. С тим у вези, Министарство правде поново се, 10. IV 1844, обратило Министарству унутрашњих дела. И само свесно исправности на-

²⁶ О архитектури Конака више вид. у Бранислав Ђ. Којић, *Сџара ђрагска и сеоска архитектура у Србији*, Београд 1949, 62–63. Ову зграду држава је откупила од господара Јеврема ради смештања Суда и Начелства, које је Конак користило од 1839. Вид. ДАС, Министарство финансија – Одељење промишлености, деловодни протокол за 1841, бр. 2226 и 2229.

²⁷ ДАС, ДС, 172/1841, предмет о смештају Суда и Начелства Шабачког округа.

²⁸ Према казивању Јована Милинковића Алавантића, у тренутку избијања Катанске буне практиканта Суда, у једној од соба („Седници”) се судило, а у једној је чуван сирочадски новац. Катане и светина која им се придружила обили су Седницу и из ње узели новац, док у собу са пупиларним новцем – утврђену двоструким вратима и гвозденим полугама – нису залазили. Можда предосетивши да ће бити тако, судија Стеван Новаковић је у њој нашао скровиште од побуњеника. Вид. Јован Милинковић Алавантић, *Књижевна крађа: Кашанска буна у Шайцу 1844. године*, Нови Сад 1889, 52–53.

²⁹ Више о томе вид. у Јован Милићевић, „Обреновићевске завере на почетку уставобранитељског режима 1842–43. године”, *Историјски гласник* 1/1956, 63–76.

³⁰ ДАС, Министарство унутрашњих дела – Полицијно одељење, деловодни протокол за 1843, бр. 4626.

води Суда да у тренутним скученим просторним капацитетима не може да обавља своје послове, Министарство унутрашњих дела ипак није било вољно да жртвује део простора у којем је становао начелник, па је 13. IV од шабачког начелства затражило мишљење о томе да ли би се Суду могло удовољити тако што би се у малој згради у дворишту Конака оспособиле неке собе за Суд. Начелство је 25. IV предложило да се проширење Суда постигне тако што би се један зид мале собе Конака померио, а велика соба у поменутој малој згради поделила на две. Савет није дао зелено светло за тај предлог, сматрајући да би било боље да се Конак између Суда и Начелства подели тако да се једна установа смести на приземљу, а друга на спрату Конака, а да би се то постигло, окружном начелнику треба наложити да се исели из њега. Иако се кнез сагласио с тим решењем, начелник је и даље наставио да живи у Конаку, што показује жалба Суда Министарству правде од 7. VII 1847, у којој се наводи да са спрата Конака, из начелниковог стана, цури вода у просторије Суда – на столове, папире, судије и странке.³¹

Почетком 60-их питање проширења просторних капацитета Суда поново се нашло на дневном реду. Суд је тада „био кратак” за две собе, па је решење за просторни недостатак пронађено у дозиђивању две собе са десне стране Конака. Да би се прибавила средства за радове, Начелство шабачког округа организовало је лицитацију, на којој је најбољи понуђач био Шапчанин Тодор Тодоровић, спреман да издвоји 9000 гроша за изградњу додатног простора за Суд. Тај износ ипак није био довољан, јер је процењена вредност радова била 9988 гроша, па је Главна управа грађевина 10. VI 1860. молила Савет да одобри додатна средства. Тој молби је било удовољено.³²

Суд није само скретао пажњу на тесноћу простора у којем ради, већ и на његове друге неадекватности. Министарство правде проследило је 27. X 1843. Савету молбу Суда упућену месец и по дана раније да се подови у његовим трима собама покрију даскама, јер су садашњи, од цигала, лоши и да се у две собе направе прозори, јер је ваздух у њима „мрачан и плесњив”. Пословично штедљиви Савет није одобрио тражене поправке, уз образложење да се сви радови на државним зградама морају завршити до августа, а тражене поправке не би се могле подвести под хитне.³³

На лош квалитет ваздуха, овог пута у соби у којој држи расправе, Суд се Министарству пожалио 1845. Узрок проблема на који је указивао Суд је видео у близини пролаза који води од приземља ка горњем спрату Конака. Савет му је дао за право, сматрајући да тај проблем не би ни постојао да је

³¹ ДАС, ДС, 421/1844, предмет проширења смештајних капацитета Суда Шабачког округа; Министарство иностраних дела – Внутрено одељење (МИД-В), 1847, ф. II, р. 255, Савет кнезу Александру, No 594, Београд, 31. VII 1847.

³² ДАС, ДС, 471/1860, предмет извођења радова на згради Конака.

³³ ДАС, ДС, 505/1843, предмет поправки просторија Суда Шабачког округа.

окружни начелник поступио према решењу из 1844, па је стога предложио кнезу да се оно понови. Кнез се с тим сагласио, па је 11. VII 1845. окружном начелнику поново наложено да Конак више не користи за становање.³⁴

Једанаестог јуна исте године Шабач и околину погодило је тешко невреме. Град „у величини јајета кокошијег”, између осталог је проузроковао и велика оштећења на згради Конака. Готово сви прозори на њему били су поразбијани, а цреп с крова пообаран и разбијен. Из тог разлога, Министарство унутрашњих дела молило је 21. VI 1845. Савет да одобри издатке за оправку зграде Конака. Тражено одобрење је дато.³⁵

Суд је 23. II 1852. молио Министарство правде да код законодавне власти издејствује одобрење расхода од 470 чаршијских гроша ради обезбеђења судске касе. Повод за молбу био је изглед ганге³⁶ Конака, тј. његова слаба врата без браве и прозори без гвожђа. Они су, према мишљењу Суда, били позивница за потенцијалне лопове. У почетку уздржано према молби, Министарство је од Суда затражило да га извести о стању собе у којој се налази каса. Суд је у извештају од 7. IV 1852. одговорио да је сама та соба добро заштићена од провала, јер има двострука врата с јаком бравом и прозоре подупрте гвозденим пречачама, али да је ганга због већ поменутих недостатака рањива на упаде споља. Добивши тражени одговор, Министарство је 16. IV подупрло молбу Суда код Савета. Чланови тог тела су је очигледно проценили као оправдану, будући да је 29. IV одобрено издавање средстава у тражену сврху.³⁷

Предмет жалби Суда била је и недовољна величина појединих просторија које је користио. Суд је 5. VI 1852. указао на то да је соба у којој се налази судска каса премала, због чега у њу једва могу да стану чувар касе и рачуновођа, док је књиговођа, који би по природи ствари морао да обавља послове у истој просторији где и они, принуђен да борави у другој, споредној соби. Предлог за превазилажење тог проблема било је пробијање споредне собе и отварање врата на њој, како би се спојила са оном у којој су чувар касе и рачуновођа. Цена извођења радова којима би то било омогућено износила је 240 чаршијских гроша, а Савет је решењем од 1. VII 1852. одобрио тај издатак.³⁸

Извори из 1839. говоре да је Суд тада имао и два затвора³⁹, смештена један до другог – један за мушкарце и један за жене. Суд је у више наврата

³⁴ ДАС, ДС, 296/1845, предмет жалбе Суда Шабачког округа на неадекватност просторија.

³⁵ ДАС, ДС, 311/1845, предмет одобрења издатака за оправку Конака.

³⁶ Наткривени и, најчешће застакљени трем дуж спољног зида куће, својстем старим швапским кућама у Војводини.

³⁷ ДАС, ДС, 175/1852, предмет одобрења издатака за радове на ганги Конака.

³⁸ ДАС, ДС, 284/1852, предмет одобрења издатака за спајање соба у шабачком суду.

³⁹ У изворима се користи стари термин „апс”, који је означавао и затвор и притвор, што потврђује извештај Суда Министарству правде од 5. V 1845, где се наводи да су у „женском апсу” и осуђене и неосуђене припаднице лепшег пола. Вид. ДАС, ДС, 237/1845, предмет

тражио од надлежних власти да се затворски капацитети прошире. Први такав захтев датира већ из 1839, када је Министарству правде скренута пажња на неодговарајућу зграду женске „апсане”, у којој су у том тренутку биле затворене две осуђенице. Министарство је сматрало да оне тамо не би могле да буду смештене у зимским условима, па је 11. VIII 1839. молило Савет да се одобри изградња новог женског затвора. Тај затвор је, према замисли Савета израженој у предлогу Намесништву од 14. VIII, требало да буде кућица од плетера са фуруном, прозорима и решеткама. Намесништво се четири дана касније сагласило с предлогом.⁴⁰ Женски затвор је у већ помињаном невремени из 1845. знатно оштећен – остао је без крова и тарабе која га је ограђивала.⁴¹

Мушки затвор била је брвнара у дворишту Конака, која је имала четири јавне и две „потајне” собе, толико мале да је према процени Суда у њих могло стати два до три човека у усправном положају.⁴²

Суд је 6. IV 1845. молио Министарство правде да му се сагради нови затвор, који би се састојао од десет одељења. У извештају Суда Министарству од 5. V 1845. подвлачи се да је молба настала као резултат оскудних постојећих затворских капацитета. Иако је Суд у том акту истакао да због влажног ваздуха у подруму испод мушког затвора тај подрум не би могао искористити за нове затворске ћелије, управо се за то решење – правдајући га недостатком новца у државној каси – определио Савет доносећи одлуку поводом овог питања. Саветници су одлучили да се подрум адаптира у нове затворске јединице тако што ће бити издељен на четири ћелије, за које ће бити направљени прозори.⁴³

Пошто су му из затвора побегла тројица затвореника, Суд је молио Министарство да му се одобри издавање 43 гроша и четири паре ради набавке нових шарки за затворска врата. Министарство је 15. IV 1849. Молбу проследио Савету, који се о њој позитивно изјаснио 5. V исте године.⁴⁴ Из молбе Министарства правде Савету од 16. XI 1857. да се Суду одобре додатна издвајања за набавку дрва за огрев може се сазнати да је затвореницима сметао дим из лоших пећи који је продирао у ћелије, због чега су одлепљивали папире налепљене преко затворских прозора.⁴⁵

о проширењу затвора шабачког суда. Именица „затвор” у даљем тексту такође ће се употребљавати у оба значења.

⁴⁰ ДАС, ДС, 543/1839, предмет о изградњи новог женског затвора шабачког суда.

⁴¹ ДАС, ДС, 311/1845, Министарство унутрашњих дела Савету, ПNo 303, Београд, 21. VI 1845.

⁴² ДАС, ДС, 237/1845, Суд Шабачког округа Министарству правде, No 2418, Шабац, 5. V 1845.

⁴³ ДАС, ДС, 237/1845, предмет изградње новог затвора шабачког суда.

⁴⁴ ДАС, ДС, 178/1849, предмет одобрења средстава за набавку шарки за врата затвора шабачког суда.

⁴⁵ ДАС, ДС, 748/1857, Министарство правде Савету, ANo 5233, Београд, 16. XI 1857.

У извештају Министарства правде Савету од 13. X 1854. наводи се да затвор шабачког суда има три собе од брвана и једну од цигала, од којих је сачињен и подрум који служи као „апсана”. Три и по године касније (26. V 1858), Министарство је известило Савет да је затвор Суда од дрвета и у добром стању.⁴⁶

2.3. Судијско особље

У саставу судијског персонала Суда Шабачког округа између првог постављења судија по одредбама Турског устава и *Закона о устројству окружни судова* од 20. II 1865. било је превише судија да би било могуће свакоме од њих посветити одговарајући простор у овом раду. Ипак, пошто се председници суда по значају своје функције издвајају од осталих судија, у тексту следи попис прдседника суда, уз навођење трајања њиховог мандата на том положају: Стеван Магазиновић (25. II 1839 – 16. VII 1840), Јовица Милутиновић (16. VII 1840 – 21. IX 1840), Бошко Тадић (21. IX 1840 – 12. IX 1842), Ђука Марковић (12. IX 1842 – 2. II 1843; 7. II 1846 – између 11. и 15. IV 1852.⁴⁷, 2. XI 1852 – 8. IV 1855⁴⁸), Марко Лазаревић (2. II 1843 – 25. IX 1844), Стефан Јовановић (16. XII 1844 – 7. II 1846), Стефан Радмиловић (15. IV 1852 – 2. XI 1852), Живадин Весовић (16. IV 1855 – 26. III 1856), Сретен Поповић (27. III 1856 – 16. XII 1857), Михајло Христовић (16. XII 1857 – 13. IX 1858), Јевтимије Весовић (9. X 1858 – 25. II 1859?), Тодор Петровић (25. II 1859 – 10. III 1862), Милан Ковановић (10. III 1862 – 16. VII 1864) и Коста Драгутиновић (16. VII 1864).⁴⁹

⁴⁶ ДАС, ДС, 462/1854, Извод средстава утрошених на исхрану затвореника и стања затвора првостепених судова Кнежевине Србије 1. XI 1852 – 1. XI 1853; ДАС, ДС, 409/1858, Извод средстава утрошених на исхрану затвореника и стања затвора првостепених судова Кнежевине Србије 1. XI 1856 – 1. XI 1857.

⁴⁷ Ђука Марковић је због разних повреда службене дужности 11. IV 1852. осуђен на једногодишње лишење звања, које ступа на снагу од дана његовог разрешења. Нови привремени председник Суда Шабачког округа, Стефан Радмиловић, постављен је 15. IV 1852, што значи да је Марковић морао бити разрешен између та два датума. Вид. ДАС, МИД-В, деловодни протокол за 1852, 1230; ДАС, МИД-С, 1852, ф. I, р. 194, Коначна пресуда у поступку против Ђуке Марковића и других због повреде службене дужности; СН, бр. 48, 26. IV 1852, 173.

⁴⁸ Ђука Марковић молио је да буде пензионисан још 1853, али је лако могуће да је одлучио да осртане на положају јер је Савет сматрао да у том случају не може да добије пуну пензију, већ само ону која би му припадала по годинама службе. Вид. ДАС, ДС, 357/1853, кнез Александар Савету, BNo 544, Крагујевац, 17. VI 1853; Савет кнезу Александру, No 665, Београд, 23. VI 1853.

⁴⁹ СН, бр. 30, 27. VII 1840, 233; бр. 40, 28. IX 1840, 326; бр. 42, 14. IV 1855, 173; бр. 44, 19. IV 1855, 181; бр. 32, 15. III 1862, 129; СН, бр. 83, 16. VII 1864, 322; *Званичне новине Княжеског Србије* (ЗН), бр. 19, 30. III 1856, 85; бр. 21, 6. IV 1856, 93; бр. 115, 21. XII 1857, 469; бр. 113, 18. X 1858, 467; бр. 22, 3. III 1859, 117; ДАС, МИД-В, деловодни протокол за 1852, бр. 1230; Министарство иностраних дела – Судбено одељење (МИД-С), деловодни протокол за 1852, бр. 300; ДАС, ДС, 534/1858, предмет о пензионисању Михајла Христовића; Обрад Гавриловић, *Ваљевски окружни суд 1815–1865. године*, Београд 1973, 15; Љ. Поповић, 187; С. Богојевић, 195.

После укидања Касационог суда (25. II 1860), Апелациони суд остао је највиша судска инстанца у земљи. Он је том приликом „реоснован”, па је претрпео извесне кадровске промене. Министарство правде предложило је Савету 5. I 1861. да се двојица секретара старог Апелационог суда поставе за потпредседнике у београдском варошком, ћупријском или шабачком суду. Кнез је тај предлог одобрио 9. I, а два дана касније за потпредседника Суда Шабачког округа постављен је бивши секретар Апелационог суда Ненад Јовановић.⁵⁰

Бројчано стање судијског персонала у почетку је одговарало уставној одредби о броју судија окружних судова. Међутим, број судија се временом, због увећања обима посла, умножавао. Суд Шабачког округа пожалио се 17. I 1852. Министарству правде да не може адекватно да одговори задатку ажурности у пресуђивању, јер се, због тога што је месно надлежан за подручје у близини аустријске границе, чији се становници у великој мери баве трговином, бори са стално нарастајућим бројем парница и кривичних поступака. Молио је да се Суду дода још један судија, што је законодавна власт и одобрила. Та одлука је и спроведена у дело, јер у списку судијског особља у Кнежевини у шабачком суду су, поред председника Ђуке Марковића, набројана четворица судија: Михајло Христовић, Пајко Илић, Ђорђе Брдаревић и Лазар Марић.⁵¹

Други предлог за умножавање судијског пероснала потиче из 1861. Министарство правде обратило се 1. V 1861. Савету с предлогом да се због „стања дела” у крагујевачком и шабачком суду првом персонал умањи, а другом увећа за једног судију. Савет и кнез и овај пут су се сагласили с предлогом. Да је ова одлука спроведена у дело, може се видети у *Календару са шемајизмом Србскога княжесѣтва* за 1862, према којем Суд (поред председника) броји пет судија, за разлику од претходне године, када их је било четири.⁵²

Услови за избор судија окружних судова су у периоду на који се овај рад односи били оскудно регулисани. Чланом 34 Турског устава и чланом 3 *Успројенија судова окружни* (УОС, 1840) било је прописано да судијску функцију може вршити онај ко је напунио 30 година. Судије су морале бити српски држављани (чл. 3 УОС), а приликом њиховог избора морали би се

⁵⁰ ДАС, ДС, 39/1861, Министарство правде Савету, АNo 137, Београд, 5. I 1861; кнез Михаило Савету, BNo 73, Београд, 9. I 1861; СН, бр. 7, 17. I 1861, 25.

⁵¹ ДАС, ДС, 72/1852, Министарство правде Савету, Београд, 5. II 1852; Савет кнезу Александру, No 132, Београд, 19. II 1852; Кнез Александар Савету, BNo 179, Београд, 27. II 1852; ДАС, ДС, 380/1853, Списак судијског особља у Кнежевини Србији за 1852. Последњи наведени судија је један од саучесника у убиству у кнезу Михаила; на дужност је постављен 14. III 1852, а претходно је био секретар шабачког суда.

⁵² ДАС, ДС, 546/1861, предмет о повећању броја судија шабачког суда; *Календаръ са шемајизмомъ Србскога княжесѣтва за 1861. годину*, 38–39; *Календаръ са шемајизмомъ Србскога княжесѣтва за 1862. годину*, 40–41

узети у обзир претходно искуство у правосуђу и способност (чл, 4 УОС) за обављање судијског посла.⁵³

Сава Поповић рођен је у Беочину, а кондуит-листе судијског особља у архиви Савета за 1844–1852. показују да су ван Србије биле рођене судије Стеван Новаковић (из Соколовца у Банату), Михајло Георгијевић?⁵⁴, Јован Печеновић (у Новом Саду)⁵⁵ и Михајло Христовић (у Купинову).⁵⁶ У исказу датом пред преким судом формираним поводом Катанске буне 15. X 1844. Михајло Христовић изјавио је да има српско држављанство од 1821.⁵⁷ За остале судије кондуит-листе не садрже податке о отпусту из аустријског држављанства.

Опасност од избора лица која немају никаквог радног искуства у судовима била би највећа на самом почетку важењу УОС, будући да је тада избор оних искуснијих био знатно ужи него касније. Међутим, чак и прве судије шабачког суда постављене након ступања УОС на снагу – Јовица Милутиновић (председник Суда), Михајло Христовић, Сава Поповић и Максим Крстић, иза себе су имале стаж у правосуђу. То се за све њих може видети већ у одлуци о постављењу, јер се у њој наводи служба коју су обављали пре ступања на дужност судија шабачког суда. Међутим, овде би било врло умесно напоменути да су се неке од постављених судија у том тренутку могле похвалити завидним искуством у „струци”. Некадашњи ваљевски кнез Јовица Милутиновић пресуђивао је спорове још 1819, а касније био члан Ваљевског магистрата. Михајло Христовић је, према подацима о кретању у служби, судски писар био још од 17. VII 1823, а пре тога служио старешине, где је такође могао да присуствује дељењу правде и обавља с њим повезане административне послове. Сава Поповић је у том тренутку такође већ неколико уназад обављао послове судске администрације.⁵⁸

⁵³ ЗЗУ I, 8, 182–183.

⁵⁴ За овог судију се у списковима судског особља у Кнежевини Србији за 1846. и 1847. наводи да је рођен у Неготину, али у списковима за 1844. и 1848. стоји да му је место рођења Надаљ.

⁵⁵ Из писма Министарства правде Савету кнезу Александру од 18. XI 1842, послато поводом питања Печеновиће плате као секретара Суда Шабачког округа, може се сазнати да је он на тај положај дошао због анимозитета који је према њему владао у београдском окружном суду, где је пре тога обављао секретарску дужност. Вид. ДАС, МИД-В, 1842, фасцикла V, ред 76, Министарство правде кнезу Александру, АNo 189, Београд, 18. XI 1842.

⁵⁶ ДАС, ДС, 458/1846, Списак судског особља у Кнежевини Србији за 1844; ДС, 635/852, Списак судског особља у Кнежевини Србији за 1850; ДАС, ДС 380/1853, Списак судског особља у Кнежевини Србији за 1852. годину.

⁵⁷ ДАС, Преки суд за учеснике у Катанској буну (КБ), 7, Исказ Михајла Христовића пред Преким судом.

⁵⁸ ДАС, КК, IX/153, Јовица Милутиновић кнезу Милошу, Ваљево, 12. VI 1819; КК XXXIV/188, Указ кнеза Милоша о постављењу Саве Поповића за секретара шабачког исправништва, Крагујевац, 3. VII 1835; СН, бр. 30, 27. VII 1840, 233; О. Гавриловић, 15.

Кондуит-листе Пајка Илића, у којима је записано да овај судија пре доласка у шабачки суд није обављао никакву државну службу, навеле би на криви закључак да је код његовог постављења мимоиђена одредба члана 4 УОС о приоритетном запошљавању лица с искуством у правосудју. Наиме, Илић је од 1840. до 1842. био на челу шабачког мировног суда, где је, премда се састав и надлежност те судске инстанце знатно разликују од оних прописаних за окружне судове, могао стећи драгоцено предзнање за своје будуће запослење.⁵⁹

Члан 5 УОС забрањивао је да се у оужне судове за судије постављају државни службеници, били они из цивилства или војске. У случају шабачког суда, ова одредба прекршена је приликом постављења Лазара Лазаревића (8. X 1853), дотадашњег управника Рударске економије у Мајданпеку.⁶⁰

О способности за обављање судијске функције су, када је о шабачким судијама реч, меродавни чиниоци без дилеме водили рачуна. Способност за вршење судијске дужности пресудно је утицала на (не)останак неких од судија на положају. Министарство правде покренуло је 14. VII 1844, у питање пензионисања судије Радована Пантелића, некадашњег учитеља у Шапцу и Богатићу и професора шабачке полугимназије. Кнез Александар затражио је мишљење од Савета, који је одговорио да дотичног судију не треба пензионисати, јер би, с обзиром на тренутно стање судијског персонала у Србији, било много више оних које би пре требало пензионисати. С друге стране, у предлогу за пензионисање Михајла Христовића, тадашњег председника Суда, од 12. IX 1858, Министарство правде је навело да он због старости не може чак ни да одржи дисциплину унутар свог колектива. Законодавна власт уважила је тај аргумент, па је већ сутрадан донето решење о стављању Христовића у пензију. Судија Пајко Илић, родом из Ноћаја, трговац⁶¹ који је завршио само основну (нормалну) школу; пријатељ човека преких судова Николе Христића, који је, видевши како су катане Стојана Јовановића убиле председника Суда Марка Лазаревића, Катанску буну провео сакривен у ормару у судском здању и због тога „померио памећу”, од Министарства правде је 24. XI 1859. оцењен као један од седморице делилаца правде у Србији потпуно неспособних за обављање судијске дужности.⁶²

⁵⁹ ДАС, ДС, 458/1846, Спискови судијског особља у Кнежевини Србији за 1844. и 1845; Ђорђе Перић, „О шабачком трговцу Кузману, оцу приповедача Лазе Лазаревића”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 78/2012, 129, фн. 10.

⁶⁰ СН, бр. 118, 17. X 1853, 471. Лазаревић се, штавише, жалио Министарству правде да му Суд није издао додатак на плату који му припада као носиоцу војног чина (капетана). ДАС, ДС, 5/1854, Министарство правде Савету, АNo 3959, Београд, 18. XII 1853.

⁶¹ Илић је 1863. дао дозволу супрузи Софији за самостално обављање трговачке делатности. Она је у Београду имала трговачку мануфактурну радњу „Софија Илић”, чији је заступник био Сима Пискарровић. Вид. СН, бр. 49, 25. IV 1863, 188.

⁶² ДАС, ДС, 581/1845, Кнежевско представништво Савету, BNo 971, Београд, 18. VII 1844; Савет кнезу Александру, No 1156, Београд, 18. XII 1845; ДС, 534/1858, предмет о пензионисању

Закључак да је власт приликом постављења и смењивања шабачких судија имала у виду њихову (не)способност за положај ипак не би требало апсолутизовати. У кондуит-листама судија за 1845. за Пајка Илића и Радована Пантелића забележено је да имају слабо памћење, а Илић и знање.⁶³ Јован Печеновић, судија из састава Суда против којег је 1851–1852. вођен кривични поступак поводом разних повреда службене дужности⁶⁴, описао је тадашњег председника Ђуку Марковића као „невештог и нерешителног у судејским пословима”, а другачије мишљење о својим професионалним својствима, према Печеновићевим речима, није имао ни сам Марковић. Сасвим сигурно да способни за обављање судијских послова 1861. нису могли да буду ни Сава и Милош Поповић, јер је први, према наводима потпредседника Суда Ненада Јовановића, претрпео мождани удар, а други био глув.⁶⁵

Стручно образовање није било услов за обављање судијске дужности. Када је оно у питању, шабачки суд се уклапао у општу слику правничког (не)образовања судија у време о којем се говори.⁶⁶ Образовање најдугочечијег председника Суда, Ђуке Марковића, састојало се у томе што је знао „мало читати и писати”, а када је Јован Авакумовић започео практикантски стаж

сању Михајла Хрстовића; ДС, 1022/1860, Министарство правде Савету, АNo 8297, Београд, 24. XI 1859; Ј. Милинковић Алавантић, 44; Никола Христић, *Мемоари (1840–1862)* (приредио Витомир Христић), Београд 2003, 57–58. Предмет је стављен у архиву, а Пајко Илић пензионисан је указом кнеза Михаила од 12. XI 1860. ДАС, Поклони и откупи (ПО), 142/163, Указ кнеза Михаила Министарству правде, BNo 1279, Београд, 12. XI 1860.

⁶³ Кондуит-листама као извору сазнања о квалитетима судија би требало приступати с опрезом. На њихову садржину доста је утицао људски чинилац (председници судова, надлежни за њихово састављање). То можемо видети и на примеру помињаних Илића и Пантелића, чије је владање у кондуит-листама за 1844. оцењено као добро, а годину дана касније као лоше. О релативности значаја уписаног у кондуит-листе говоре и одломци из мемоара чувеног правника и државника Јована Авакумовића, који је поткрај 1860. постао практикант у шабачком суду. Авакумовић наводи да је у кондуит-листи за једну годину оцењен као врло добар, али да се већ наредне године међу његовим карактеристикама, под утицајем секретара Суда Ђорђа Стефановића, нашла белешка да ће моћи да напредује тек кад научи да води кратке записнике. Вид. ДАС, ДС 458/1846, кондуит-листе особља Суда Шабачког округа за 1844. и 1845; Јован Ђ. Авакумовић, *Мемоари* (приредио Слободан Турлаков), Сремски Карловци – Нови Сад 2008, 27.

⁶⁴ За сада нисмо успели да утврдимо која су дела стављана судијама на терет. Уколико судију Печеновића узмемо за кредибилан извор, можемо рећи да нису били у питању проузроковање дефекта, крађа и намерно наношење штете било коме. Коначном пресудом од 11. IV 1852. председник Суда осуђен је на једногодишњи губитак службе и плате, а судије Стојан Обрадовић и Јован Печеновић на деградацију у на један степен нижи положај (секретаре судова). Вид. ДАС, МИД-С, 1852, ф. I, р. 194, Јован Печеновић кнезу Александру, Београд, 19. XII 1851; СН, бр. 48, 26. IV 1852, 173.

⁶⁵ ДАС, ПО, 142/231, Ненад Јовановић Јеврему Грујићу, Шабац, 21. III 1861.

⁶⁶ Вид. Слободан Јовановић, *Уставобраници и њихова влада (1838–1858)*, Београд 1925, 14.

у Суду, само су двојица судија – Милован Аксентијевић и Милош Поповић – имали правничко образовање.⁶⁷

О доласку на положај судије шабачког суда (разуме се, и одлазак с њега) у многа места је утицала политичка (не)подобност. То је најјасније изражено у одлуци о суспензији комплетног састава Суда (Стеван Магазиновић, Ђука Марковић, Лука и Марко Лазаревић) од 16. VII 1840, која је образложена између осталог и тиме што су судије присталице уставобранитеља, што је тада, у време када је сукоб између присталица кнеза Михаила и његових противника досегао тачку усијања, био смртни грех. Кнежева странка однела је превагу, па је 31. VII 1840. формирана ванредна истражна комисија задужена за спровођење истраге против најистакнутијих уставобранитељских првака. Међу њима су биле и судије шабачког суда.⁶⁸ Истрагу против њих Ванредна истражна комисија је, по налогу Министарства правде од 20. VIII 1840, уступила новопостављеним шабачким судијама (Милутиновићу, Хрстовићу, Поповићу и Крстићу). Акта спроведене истраге Суд је послао Ванредној истражној комисији, али је она 25. XI 1840. донела решење о обустави поступка, под образложењем да се, према прокламацији кнеза Михаила од 10. VIII 1840. за противнике „правитељства” сматрају само они који су се јавно одметнули од владара.⁶⁹

Прсти политике у постављењима/разрешењима шабачких судија очигледни су и тамо где се експлицитно не помињу. Таквих примера има много, па ћемо се, скучени обимом овог рада, ограничити само на неке. Сава Поповић, кога је Стеван Магазиновић у горе поменутој истрази шабачког суда означио за свог гонитеља, постао је судија након суспензије судија „вучићеваца”, да би након Вучићеве буне (1842), после које на престо долази кнез Александар Карађорђевић, изгубио службу (као, уосталом, и цео дотадашњи састав Суда). На положај судије вратио се 25. II 1859, пошто је извршена династичка смена и кнез Милош по други пут засео на српски престо.⁷⁰

⁶⁷ ДАС, ДС, 635/1852, кондуит-листе особља Суда Шабачког округа за 1846; Ј. Ђ. Авакумовић, 25.

⁶⁸ Њима се, према оптужном акту Топчидерске скупштине од 22. VII 1840, стављало на терет прекорачење овлашћења, сврставање уз уставобранитеље, подстицање народа у Шабачком округу на деловање против окружног начелства, руковођење политичким мотивима код решавања о покретању истрага и противљење намери народа Шабачког округа да оде код кнеза Михаила и укаже на штетно деловање присталица уставобранитеља с тог подручја. Вид. Нил Попов, *Србија и Русија од Кочине крајионе до Свештоандрејске скујшћине* II, Ниш 2022, 434–435.

⁶⁹ ДАС, Чрезвичайна комисија за ислеђивање кривица противника правитељства српског, 63, Ванредна комисија Министарству правде, No 97, Београд, 19. VIII 1840; Министарство правде Ванредној истражној комисији, ANo 3204, Топчидер, 20. VIII 1840; саслушања Стевана Магазиновића Луке Лазаревића, Ђуке Марковића и Марка Лазаревића; Решење Ванредне истражне комисије, KNo 1247, Крагујевац, 25. XI 1840; СН, бр. 30, 27. VII 1840, 233; *Сербске народне новине*, бр. 62, 4. VIII 1840, 247.

⁷⁰ Радомир Ј. Поповић, „Мемоар Ђорђа Протића из 1854. године”, *Мешовића траја* 24/1854, 141; бр. 22, 3. III 1859, 117. Саву Поповића је у Катанској буни њен вођа Стојан Јова-

Несумњиви обреновићевац био је и Ђорђе Јевгенијевић из Ариља, који је 21. IX 1840. (пре)нагло аванзовао од писара крагујевачког до судије шабачког суда. Јевгенијевић је после Вучићеве буне смењен с положаја судије, али је након смењивања остао у Шапцу. Своје обреновићевство демонстрирао је у Катанској буни, када је извеснима пандуру Суда Неши Марковићу и извесном Авраму Грку отимао оружје, при чему је Грка и самовласно притворио, и, хватајући се за пиштољ, тражио уставобранитељске присталице у шабачком ђумруку (царинарници). Све то донело му је пресуду преког суда формираног поводом Катанске буне од 13. X 1844, којом је осуђен на једногодишњи затвор у лаком гвожђу, трајну забрану запошљавања у државној служби, лишење до тада стечених звања и трајно протеривање из Шапца, са доживотном забраном насељавања близу граница Кнежевине.⁷¹

После Вучићеве буне на судијску дужност поново су ступили приврженици уставобранитеља Ђука Марковић и Марко Лазаревић. Пајко Илић, који је такође тада постао судија шабачког суда, био је једини сведок у већ помињаном поступку вођеном 1840. против Стевана Магазиновића који није оповргавао наводе окривљеног да је шабачка општина претила њему и његовим колегама судијама да ће их везати и тући. То би могло представљати солидну индицију о Илићевом, по успостављању уставобранитељског режима, одговарајућем политичком опредељењу.⁷²

У литератури се могу пронаћи и о томе да су постављења у шабачки суд понекад била резултат наводног „одабира погрешне стране”. С. Обрадовић, у биографији Ђуке Марковића, наводи да је он 1843. напредовао на место судије Апелационог суда, али је као жртва подметања да је обреновићевац морао да се врати у Суд Шабачког округа.⁷³

Код избора лица за судије постојао је, изгледа, и један „чисто шабачки” услов – да кандидат није из Шапца и његове околине (!). Објашњавајући,

новић „вратио на положај” судије шабачког суда, иако се Поповић у том тренутку налазио у Иригу. За разлику од њега, други „на дужност враћени” судија – Михајло Хрстовић, био је у Шапцу када је Јовановићева чета извршила упад, и активно се укључио у револуционарни метеж настао у „Малом Паризу” по доласку катана. Међутим, није знао да је „постављен” за шабачког судију, јер је писмо Стојана Јовановића којим Хрстовића обавештава о постављењу доспело у руке Милоша Богићевића, који га је предао Милосаву Ресавцу, државном саветнику који је у Шапцу након гушења буне преузео војну команду. Преки суд изрекао је Хрстовићу казну протеривања из Шапца. Вид. ДАС, КБ, 48, Исказ Милоша Богићевића пред Преким судом од 16. X 1844; Л. Лазаревић, 415; Лука Лазаревић, „Из Катанске буне (1844 г.): Матија Симић (Црвени Матија) пред преким судом”, *Зайиси – часопис за науку и књижевност* 5/1928, 290; Урош Станковић, „Сремци пред преким судом формираним поводом Катанске буне”, *Сјоменица Историјској архива „Срем”* 16/2017, 44.

⁷¹ СН, бр. 40, 28. IX 1840, 326; ДАС, КБ, 52, Записник саслушања Ђорђа Јевгенијевића пред Преким судом од 12. IX 1844; Пресуда Преког суда Ђорђу Јевгенијевићу од 13. X 1844.

⁷² АС, ЧК, 63, Записник саслушања Стевана Магазиновића пред Судом Шабачког округа од 17. IX 1840.

⁷³ С. Обрадовић, 143.

у писму кнезу Михаилу од 13. VII 1840. зашто Стојадина Миливојевића не предлага за судију шабачког него подринског суда, Министарство правде наводи да Шапчани нерадо гледају на то да државни службеници у граду буду њихови земљаци.⁷⁴ У каснијим саставима Суда рођени и „натурализовани” Мачвани су честа појава (нпр. Стојан Обрадовић, Ђорђе Брдаревић, Милован Аксентијевић, Милош Поповић и др.), али нисмо се сусрели с изворима који би говорили о анимозитету шабачких житеља према тим судијама.

У грађи се може пронаћи приличан број молби за долазак на дужност судије шабачког суда или одлазак с тог радног места. Некима од молилаца излазило се у сусрет, а некима не.

Михајлу Христовићу услишена је молба да буде постављен за председника Суда, а његовом претходнику на тој позицији Сретену Поповићу да буде премештен на дужност секретара Министарства правде.⁷⁵ Разлози молби за долазак у шабачки суд били су углавном личне или професионалне природе. Очигледно амбициозни први писар Суда Крајинског округа Петар Лукић обратио се 3. XI 1860. министру правде с молбом да, уколико је то могуће, буде постављен за судију Суда вароши Београда или, ако није, у шабачки или смедеревски окрижни суд, јер је држао да би то било најбоље за његове предстојеће породичне прилике. У иста места и у готово исто време, желео је да буде премештен и Ђорђе Брдаревић, тада судија у ћупријском окружном суду. Он је сматрао да, с обзиром на досадашње заслуге, способност и радно искуство, заслужије премештај у бољи суд од ћупријског.⁷⁶

На личним мотивима почивале су и молбе за премештај из Суда. Потпредседник суда Ненад Јовановић барем два пута је упитао министра правде да ли ће моћи да буде премештен на службу у Београд, задовољавајући се, међутим, и неким положајем од „веће народне ползе” и у Шапцу. Иза народне користи можда се сакрио и неки други мотив, јер је, молећи да му се на питање одговори благовремено, Јовановић нагласио да ће у супротном, као раније, запасти у невоље у вези с плаћањем закупнине за стан. Њена висока цена могла је утицати на Јовановићево финансијско стање, које је мислио да поправи или премештајем или унапређењем.⁷⁷

Жеља за напуштање Суда у неким случајевима била је мотивисана и злом крвљу међу запосленима. Један од шабачких судија с почетка 60-их година, Сава Петровић, био је у врло лошим односима с тадашњим рачуновођом Суда Стефаном Милојковићем. Стога је кнежева одлука од 4. XII 1860. којом

⁷⁴ ДАС, МИД-В, 1840, ф. VI, р. 9, Министарство правде Савету, АNo 2837, Топчидер, 13. VII 1840.

⁷⁵ ЗН, бр. 115, 21. XII 1857, 469.

⁷⁶ ДАС, ПО, 142/112, Петар Лукић Јеврему Грујићу, Београд, 3. XI 1860; ПО, 142/159, Ђорђе Брдаревић Јеврему Грујићу, Ћуприја, 20. XII 1860.

⁷⁷ ДАС, ПО, 142/248, Ненад Јовановић Јеврему Грујићу, Шабац, 29. III 1861.

је потврђен за судију шабачког окружног суда на Петровића деловала разочаравајуће. У писму од 10. XII молио је министра правде да буде постављен за архивара Министарства правде или експедитора Савета. На први поглед тешко објашњива жеља судије да буде премештен на ниже радно место постаје јаснија кад се прочита његово писмо Грујићу од 15. XII. У том писму изнета су Петровићева очекивања да ће у наредној години на њега пасти дужност чувара касе Суда, која га неизоставно упућује на тесну сарадњу с рачуновођом, коју он не жели „ма какве последице отуд произишле”.⁷⁸

Жељу да неки од судија не одлазе из Суда понекад су изражавала трећа лица. Тако је извесни М. Теодић, који је Грујића као ресорног министра 3. XI 1860. молио да се судије Милован Аксентијевић и Сава Поповић не премештају из Шапца, уколико није у плану њихово напредовање, будући да су квалитетни људи.⁷⁹

Кондуите показују да судије шабачког суда нису увек биле личности непорочног владања. Међу њима је било немало оних који су се могли „похвалити” ранијом осуђиваношћу. Михајло Христовић је 1838, као бројач Државне благајне, осуђен на премештај и накнаду штете због начињеног дефекта. У биографији Ђуке Марковића осуђујућа пресуда из 1852. није била једина: он је 19. I 1846. као судија Апелационог суда осуђен на деградацију на један степен нижи положај због шеснаест повреда службене дужности (пристражности у пресуђивању, непоштовања субординације и неприкладног понашања унутар колектива).⁸⁰ Један од виновника немира који су у Београду избили средином јула 1848. због рањавања Ламбре Николића, сина београдског трговца Петра Николића, био је и Ђорђе Брдаревић, тада столоначелник Апелационог суда, а касније судија шабачког. Нереди, у почетку уперени против турске власти, преусмерени су на тадашњег председника Савета Стојана Симића, јер је учеснике у њима назвао лолама, а Брдаревићу је учешће у демонстрацијама донело кривичну пресуду. Најпознатији међу претходно осуђиваним шабачким судијама свакако је био Лазар Марић, један од саучесника у убиству кнеза Михаила, за којег је у кондуит-листи за 1852. забележено да има осуду због „разних против њега доношенија”.⁸¹

⁷⁸ Дом Јеврема Грујића, Архивалије, Сима Петровић Јеврему Грујићу, Шабац, 10. XII 1860; ДАС, ПО, 142/157, исти истом, Шабац, 15. XII 1860.

⁷⁹ ДАС, ПО, 142/108, М. Теодић Јеврему Грујићу, Шабац, 3. XI 1860.

⁸⁰ Више вид. у ДАС, МИД-В, 1845, ф. IV, р. 256, акти кривичног поступка против судија Апелационог суда због повреда службене дужности. У попису непочинстава кнеза Александра, који је сачинио по директивама Илије Гарашанина, Јеврем Грујић се осврнуо на случај овог суђења, тврдећи да је пресуда плод огрешења судија о Улпијанову изреку да све што принцепс пожели има снагу закона. Вид. *Зайиси Јеврема Грујића I*, Београд 1922, 219.

⁸¹ ДАС, ДС, 380/1853, Кондуит-листа особља Суда Шабачког округа за 1852; Олга Мучалица, „Главно казначејство 1815 (1836) – 1839”, *Архивски њрећед* 2/1972, 70; Петар Милосављевић, „Влада уставобранитеља”, *Историја Београда II: деветнаест век*, Београд 1974, 134.

Подаци о квалитету обављања судијске службе у шабачком окружном суду варирају не само у зависности од састава суда, него и о једном те истом саставу. О начину на који су шабачке судије обављале послове говорило се и добро и лоше.

Прва похвала на рачун судија на коју смо наишли потекла је из 1839. Тзв. Уставотолковатељна комисија (Илија Гарашанин, Лазар Теодоровић и Максим Ранковић), формирана крајем августа те године, тобоже како би народу широм Србије тумачила Турски устав и остало, а заправо ради ширења прокарађорђевићевске пропаганде, посетила је и Шабац. У писму Намесништву од 8. IX 1839. комисија констатује како је рад судија вредан хвале. Задовољство судијама исказивао је, према наводима комисије, и народ Шабачког округа. Ако би се својства судијског персонала шабачког суда у 1852. посматрала искључиво кроз призму њиховог описа из кондуита, били би скоро па савршени. Изузев забелешки да је Михајло Христовић потмуле природе, а Лазар Марић није нарочити посетилац цркве, судије су имале врло добре карактеристике. Тодора Петровића Титу, председника Суда из времена док је он био практикант, Ј. Авакумовић описао је као способног и непристрасног судију и строгог, али правичног старешину. Министар правде Рајко Лешјанин захвалио се 31. V 1863. свим судијама шабачког суда, а посебно његовом председнику, што је рад ове установе доведен у ред, будући да је раније због претрпаности нерешеним предметима стање у Суду било далеко од доброг.⁸²

Летимичан поглед на број притужби на судије шабачког суда открива да је њих ипак било више него похвала. Шабачким судијама замерано је недолжно понашање и бројне повреде службене дужности.

Судијама, разуме се, не приличи да на расправе у суду долазе наоружани. Међутим, током 1840. тадашње шабачке судије оптуживане су да се на рочиштима појављују под оружјем.⁸³ Тај податак среће се у извештају шабачког окружног начелства од 30. VI 1840, а тај датум говори да је разлог за спорно поступање судија био њихов осећај несигурности због сукоба са преднадраженом прообреновићевском светином у граду.⁸⁴

Ношење оружја на посао, најстроже узев, „само” није доликовало судијама. Оно у најужем смислу те синтагме није нужно спадало у однос према странкама, иако је носиоцима судске власти несумњиво крњило ауторитет

⁸² ДАС, МИД-В, 1839, ф. V, р. 60, Уставотолковатељна комисија Намесништву, Шабац, 8. IX 1839; ДС, 380/1853, Конduit-листа особља Суда Шабачког округа за 1852; СН, бр. 64, 1. VI 1863, 245; Радош Љушић, „О раду комисије за тумачење Устава из 1838. године”, *Историјски часопис* 27/1980, 130; Ј. Авакумовић, *Мемоари*, 26.

⁸³ Петар Милосављевић, „Шабац и околина од 1839. до 1875. године”, *Шабац у процуцлоси* II, Шабац 1980, 177–178.

⁸⁴ Вид. ДАС, МИД-В, 1840, ф. VI, р. 9, предмет о немирима у Шабачком округу у мају и јуну 1840.

код оних који имају посла са судом. Међутим, извори пружају примере који говоре да судије нису биле на висини задатка ни у опхођењу према странкама. Жалећи се на неправедну пресуду Врховног суда у парници коју је имао с Михајлом Гемовићем из Причиновића, Михајло Ћатић из Мајура предочио је Савету да није могао да уложи рекурс кнезу, јер га у шабачки суд дуго нису пуштали да уђе, а када му је то коначно дозвољено, избачен је под образложењем да је рок за подношење рекурса истекао.⁸⁵

Подстакнута бројним жалбама народа на понашање државних службеника, свештеника, учитеља и кметова, законодавна власт је 25. IV 1859. формирала четири ванредне истражне комисије са задатком да спроведу истрагу о (наводним) злоупоребама. Свака од њих требало је да обиђе по четири округа, а ону месно надлежну за Шабачки округ чинили су Мата Матић, Јеремија Аксентијевић и Ђорђе Станковић. Током дугог боравка комисије у Шапцу, пред њом се нашао и случај неименованог судије који је једну странку увредио погрдном гестикулацијом, а другој поручивао да јој је вођење парнице узалудно, при чему њене поднете списе није ни погледао. Према наводима оптужбе, то нису били изоловани случајеви, већ општи манир опхођења окривљеног судије према странкама. Исти судија је, наводно, имао обичај и да радно време проводи у дугим разговорима са Турцима из шабачког града, док за то време многобројне странке пред Судом чекају да им он потвори своја врата.⁸⁶

Појединим судијама пребацивало се неприкладно понашање унутар колектива. Тако је, председник Суда Стефан Јовановић судију Радована Пантелића описао као „неучтивог спрам старији”. Пајку Илићу исти председник није замерао само пркосан однос према надређенима, већ и гордост према себи равнима и наступање с висине према млађима у служби. Од Авакумовића хваљени председник Суда, Тодор Петровић, међу неким судијама није био нарочито омиљен. Чак ни Авакумовић, међутим, није порицао да су лични афинитети председника Петровића утицали на његове одлуке о распоређивању судија на радна места. Тако је већ наведени судија Сима Петровић, неомиљен код председника, био изложен, према данашњем радноправном појмовном апарату, мобингу празног стола. Слична судбина задесила је и потпредседника Суда Ненада Јовановића, који је председниковом одлуком био одстрањен од пресуђивања и упућен на рад на пупиларним и стечајним предметима. Жалећи се министру правде на ненапредовање у служби, други писар шабачког суда Милан Ковачевић констатовао је да је председник Петровић слаб на удвориштво, што има за последицу садржаје кондуит-листа који не одражавају чињенично стање.⁸⁷

⁸⁵ ДАС, ДС, 154/1855, Михајло Ћатић Савету, Мајур, 3. IV 1855.

⁸⁶ СН, бр. 49, 25. IV 1859, 197–198; СН, бр. 90, 1. VIII 1859, 365–366.

⁸⁷ ДАС, ДС, 458/1846, Кондуит-листа особља Суда Шабачког округа за 1845; ДАС, ПО, 142/231, Ненад Јовановић Јеврему Грујићу, Шабац, 21. III 1861; ПО 142/272, Милан Ковачевић Јеврему Грујићу, Шабац, 11. IV 1861; Ј. Авакумовић, 28.

Огрешења судија о службене дужности на које смо наишли нису једнаке тежине. Сасвим benigno делује опомена Апелационог суда од 30. I 1841. упућена ондашњем председнику Суда Јовици Милутиновићу да није на време удовољио обавези прописаној УОС (чл. 67) да пошаље кондуит-листе запослених у својој установи.⁸⁸ У много теже повреде правила службе спадају проузорковање дефеката у каси Суда, пристрасност у дељењу правде и примање мита.

Судија Сава Поповић и секретар Суда Јован Димитријевић осуђени су пресудом Врховног суда 27. V 1852. на солидарну накнаду штете због губитка новца који је Осман Диздаревић из Босне поверио Суду на оставу. Поповић и његове тадашње колеге – Бошко Тадић и Михајло Хрстовић, сумњичени су и за нестанак аманетног новца Проке Јовановића и Миће Ђурђевића из Крагујевца, Ристе Ђукића из Шапца, Маринка Милошевића и Стојка Гојковића из Галовића, Станка Глигорића из Синошевића и бећара Томе Томановића. У допису Савета Министарству правде од 22. IV 1860. помињу се и неки дефекти настали од момента када је горњи састав Суда лишен положаја до 1846, али до даљих података о њима нисмо дошли. Као поткрепљење молбе Министарства правде Савету да се Пајко Илић пензионисе послужило је то што су за време док је он био чувар касе шабачког суда настало доста мањкова, од којих су неки, извесно, добили и судски епилог.⁸⁹

Једна од мана судије Илића била је, барем према мишљењу његовог претпостављеног Стефана Јовановића, и пристрасност. Јовановић је као пристрасног видео и Радована Пантелића. Киван на колеге у суду због претпоставке да су они криви што му није одобрено одсуство, потпредседник Суда Ненад Јовановић сугерисао је 11. IV 1861. министру правде да обрати пажњу на парницу између Петра Куртовића и Јакова Веселиновића поводом дуга од 360 дуката, у којој судије наочиглед држе страну Куртовићу.⁹⁰

Начин да се придобије наклоност судија било је и њихово подмићивање. Када би се некритички прихватала садржина новинских чланака о узимању мита у шабачком суду, стекао би се утисак да шабачке судије на њега ни најмање нису биле имуне. Мито је узиман, према вестима о оптужбама које су се нашле пред ванредном истражном комисијом из 1859, из разноразних

⁸⁸ Вид. Међуопштински историјски архив Шабац, Суд округа шабачког, А9/1841, Апелациони суд Суду Шабачког округа, Крагујевац, 31. I 1841; 33У I, 194.

⁸⁹ ДАС, ДС, 23/1860, Министарство правде Савету, АNo 837, Београд 18. II 1860; исти истом, АNo 2552, Београд, 7. IV 1860; ДАС, ДС, 1022/1860, Министарство правде Савету, АNo 8297, Београд, 24. XI 1859; Савет Кнежевском представништву и Министарству правде, No 780, Београд, 22. IV 1860. Средства за обештећење Диздаревића обезбеђена су продајом Поповићеве куће, па је он (Поповић) након династичке смене тражио повраћај новца. Вид. ДАС, ДС, 23/1860, Савет Министарству правде, Београд, 27. I 1860.

⁹⁰ ДАС, ДС, 458/1846, Кондуит-листа особља Суда Шабачког округа за 1845; ДАС, ПО, 142/271, Ненад Јовановић Јеврему Грујићу, Шабац, 11. IV 1861.

разлога: ради давања зајма из касе суда, покретања поступака, доношења по странку повољне пресуде, извршења пресуда итд.⁹¹ Међутим, довољних елемената за идентификацију корумпираног судије/судија нема, јер се у чланцима за неког или неке од њих помиње само да су у том тренутку радили у другом суду. На основу деловодног протокола ванредног суда установљеног ради доношења пресуда на основу истрага комисије, помиње се само да је тај суд водио поступке против некадашњих судија шабачког окружног суда Мише Миленковића и Јевтимија Васића. За шта су њих двојица били оптужени и какав је био исход поступака, за сада нам је опстало непознато, јер предмети који се на њих односе нису сачувани.⁹²

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На почецима свог рада, неколико година после реконституисања, шабачки суд суочавао се с тесноћом просторних капацитета. Тешком муком изборио се за цео спрат у згради коју је делио с Начелством. И када је формалноправно у томе успео, трпео је сметње у коришћењу свог дела Конака због тога што је окружни начелник одлучио да, упркос супротној одлуци, и даље обитава у некадашњој резиденцији господара Јеврема. Потерба за проширењем просторних капацитета Суда постојала је и касније.

Скученост је била и главни недостатак затвора Суда. Он је на њу у више наврата указивао, али надлежне власти само су делимично имале слуха за идеје Суда о начину за превазилажење тог проблема. Биле су вољније да изађу у сусрет молбама суда за поправљање и побољшање зграда затвора или њихових делова.

За 26 година рада на челу Суда изменило се 14 председника. То би значило да су све председници у просеку на положају задржавали нешто више од годину и десет месеци. Ова средња вредност замаглила би чињеницу да је скоро половину двадесетшестогодишњег периода председник Суда био један човек – Ђука Марковић.

Отприлике на сваких десет година, у Суду се осећао мањак судијског особља. Надлежна власт препознавала је потребу за повећањем персонала и удовољавала молбама да се оно спроведе. Повећање броја судија понекад је било мотивисано и другим – данас бисмо рекли социјалним разлозима, тј. потребом збрињавања кадрова чије је некадашње радно место укинато.

⁹¹ СН, бр. 68, 11. VI 1859, 273; бр. 71, 18. VI 1859, 286; бр. 86, 23. VII 1859, 348; бр. 94, 13. VIII 1859, 383; бр. 96, 18. VIII 1859, 390

⁹² ДАС, Изванредни суд за пресуђење тужби народа против чиновника, свештеника, учитеља и кметова, деловодни протокол, бр. 606 и 1092.

Приликом избора лица за судије шабачког окружног суда надлежни су се углавном придржавали услова прописаних УОС, при чему је способност за обављање посла као критеријум уважавана само у одређеној мери. Уочљиво је да међу шабачким судијама, у односу на њихов укупан број, није нипошто био занемарљив удео претходно осуђиваних лица. Ипак, тај закључак не треба посматрати изоловано од контекста; пре упућивања замерке надлежној власти због одабира осуђиваног судије, потребно је видети о каквој се осуди ради. Политичка превирања имала су велики утицај на састав судијског особља, независно од тога који се владар налазио на престолу.

У анализираним изворима на равне части су заступљене молбе за долазак на место шабачког судије и оне за одлазак с њега. Ове друге је лакше свести на заједнички именилац – личне разлоге, при чему се они међусобно знатно разликују.

Као врлина шабачких судија најчешће је истицана вредноћа, а најчешће су им замерани неучтив наступ према странкама, пристрасност и подмитљивост, али се за последњу од наведених мана није могла пронаћи потврда. Није реткост да су оцене о личностима судија међусобно противречне. Ипак, међу изворима скоро да постоји консензус о слабој способности Пајка Илића за вршење судијске функције и сувишном ослањању Тодора Петровића на сопствене симпатије/антипатије у руковођењу установом.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Необјављени извори

Државни архив Србије

Државни савет

Изванредни суд за пресуђење тужби народа против чиновника, свештеника, учитеља и кметова

Књажевска канцеларија

Министарство иностраних дела – Внутрено одељење

Министарство иностраних дела – Судбено одељење

Министарство унутрашњих дела – Полицајно одељење

Министарство финансија – Одељење промишљености

Поклони и откупи

Преки суд за учеснике у Катанској бунџ

Чрезвичајна комисија за ислеђење кривица противника правитељства српског

Међуоштински истџоријски архив Шабач

Суд Округа шабачког

Дом Јеврема Грујића

Архивалије

Објављени извори

Објављена траја и мемоаристика

Гавриловић Обрад, Ваљевски окружни суд 1815– 1865. године, Београд 1973;

- Дѣловодный ѿроѿоколь одъ 1812. Маія 21 до 1813. Авѣусѣа 5 Кара-Ђорђа Пеѣиро-вића, вѣровној вожда и ѿсѣодара народа србскоѣ*, Београд 1848;
Зайиси Јеврема Грујића I, Београд 1922;
Крестић Василије, Петровић Никола, *Проѿокол кнеза Милошца Обреновића 1824–1825*, Београд 1973;
Куниберт. Бартоломео, *Срѣски усѣанак и ѣрва владавина Милошца Обреновића II*, Београд 1988;
Милосављевић Петар, „Шабач и околина од 1839. до 1875. године”, *Шабач у ѿрошлосѣи II*, Шабач 1980, 161–246;
Поповић Љубодраг А., *Шемаѣизам Кнежевине Србије 1839–1851*, Београд 1999;
Проѿокол и реѣисѣар Шабачкој маѣисѣираѣа од 1808. до 1812. ѿгодине (приредио Радомир Ј. Поповић), Београд 2010;
Поповић Радомир Ј., „Мемоар Ђорђа Протића из 1854. године”, *Мешовиѣа ѣрађа* 24/1854, 75–165;
Савић Велибор Берко, *Карађорђе – документи II: 1810–1812*, Горњи Милановац 1988;
Стојанчевић Владимир, „‘Урежденије’ суда за Шабач и Шабачку нахију, од 12. јануара 1811. године”, *Зборник Истѣоријској музеја Србије* 11–12 (1975), 61–65;
Христић Никола, *Мемоари (1840–1862)*, Београд 2006.

Шѣамѣа:

- Званичне новине Княжесѣтва Србије;*
Календаръ са ѣемаѣизмомъ Србскоѣа княжесѣтва;
Сборникъ законѣа и уредбѣа и уредбены’ указа изданы’ у Княжесѣтву србскомъ;
Сербске народне новине;
Србске новине

Литература

- Богојевић Станко, „Правосуђе у Подрињу у XIX веку”, *Право, ѣравда и ѣравосуђе Подриња*, Шабач 2000, 43–200;
Ђорђевић Тихомир, *Наѣи народни живоѣи III*, Београд 1984;
Јовановић Алекса С., „Доказна средства у нашем старом казненом законарству”, *Бранич* 8/1898, 245–266;
Исти, „Рад на ‘торжественим законима’”, *Архив за ѣравне и грушѣивене науке*, књ. XI, бр. 2 (1911), 90–100;
Јовановић Слободан, *Усѣавобраниѣѣѣи и ѣихова влада (1838–1858)*, Београд 1925;
Којић Бранислав Ђ., *Сѣара ѣрадска и сеоска архѣѣекѣѣура у Србији*, Београд 1949;
Лазаревић Лука, „Из Катанске буне (1844 г.): Матија Симић (Црвени Матија) пред преким судом”, *Зайиси – часоѣис за науку и књѣжевностѣ* 5/1928, 290–293;
Лазаревић Лука, „Катанска буна. Катане у Лозници”, *Воља* 6/1927, 415–418;
Милинковић Алавантић Јован, *Књѣжевна крађа: Катанска буна у Шайѣу 1844. ѿгодине*, Нови Сад 1889;
Milićević Jovan, „Obrenovićevske zavere na početku ustavobraniteljskog režima 1842–43. godine”, *Истѣоријски ѣласник* 1/1956, 63–76;
Милићевић Милан Ђ., *Поменик знамениѣѣих људи у срѣској народа новијеѣа доба*, Београд 1979;

- Милосављевић Петар, „Влада уставобранитеља”, *Историја Београда II: деведнаестог века*, Београд 1974, 122–143;
- Мучалица Олга, „Главно казначејство 1815 (1836) – 1839”, *Архивски преглед* 2/1972, 57–87;
- Обрадовић Стојан, *Животи и радња заслужних Срба из Окружија шабачког и подринског у Књажевству Србији у устанцима противу насиља турског од 1804. и 1815. године*, Београд 1873;
- Перић Ђорђе, „О шабачком трговцу Кузману, оцу приповедача Лазе Лазаревића”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 78/2012, 127–135;
- Петровић Вукашин Ј., Петровић Никола Ј., *Грађа за историју Краљевине Србије: време владавине кнеза Милоша Обреновића II*, Београд 1884;
- Попов Нил, *Србија и Русија од Кочине крајине до Свештоандрејске скупштини II*, Ниш 2022
- Поповић Радомир Ј., *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003;
- Станковић Урош, „Сремци пред преким судом формираним поводом Катанске буне”, *Споменица Историјског архива „Срем”* 16/2017, 30–46;
- Стојанчевић Владимир, „Шабач и Шабачка нахија од избијања Првог устанка до краја кнез Милошеве владе”, *Шабач у прошлости II*, Шабач 1980, 6–160;

Uroš N. Stanković
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
U.Stankovic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-9511-0453

Gordana M. Drakić
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
G.Drakić@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-3548-3025

Draft for History of Šabac District Court 1839–1865: Accommodation and Judges

Abstract: *The article shows the data on Šabac District Court's accommodation and its judges from 1839, when judiciary in Serbia was reorganized according to provisions of so-called Turkish Constitution (1838), to 1865, i.e. introduction of the Organization of District Courts, which reshaped organization of first-degree judicature in Serbia. Opening paragraphs provide a brief account on the Šabac Magistrate founded during the First Serbian Uprising (1804–1813) and Šabac Nahyia/District Court, formed in 1823. Passages that follow up refer to accommodation of the court, placed in the Residence of Jevrem Obrenović, Prince Miloš Obrenović's brother, and its detention facilities. The paper continues with fragments regarding judges of the Šabac District Court in the analyzed period. The authors' foci of attention were criteria for election of judges, their personal qualities and acting in service.*

Keywords: *Šabac District Court, judiciary in the Principality of Serbia, Šabac, Residence of Jevrem Obrenović.*

Датум пријема рада: 13. 2. 2026.

Датум прихватања рада: 24. 2. 2026.